

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

BOSHLANG'ICH SINFDADA TAYANCH KOMPETENSIYALAR: NAZARIYA, AHAMIYAT VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Choriyeva Barno Alisher qizi

Turon universiteti 2-bosqich magistranti

Anotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari va ularning shaxs kamolotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim paradigmasida bilim berishdan ko'ra, o'quvchida mustaqil fikrlash, axborot bilan ishlash, kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga urg'u berilishi tadqiqotning markaziy yo'nalishini tashkil etadi. Maqolada o'quv jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari, o'qituvchining metodik mahorati hamda dars jarayoniga tatbiq etilayotgan innovatsion texnologiyalarning samaradorligi yoritib berilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf davlat ta'lim standartlari asosida tayanch kompetensiyalarni fanlararo bog'liqlikda rivojlantirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar va amaliy tavsiyalar keltirilgan.*

KALIT SO'ZLAR : *Boshlang'ich ta'lim, tayanch kompetensiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalar, pedagogik innovatsiya, ta'lim standarti, fanlararo bog'liqlik, kreativ fikrlash.*

KIRISH

Hozirgi shiddatli globallashtirish va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarga nafaqat akademik bilim berish, balki ularda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish Yangi O'zbekiston ta'lim strategiyasining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Boshlang'ich sinflar inson shaxsining poydevori qo'yiladigan davr bo'lib, bu bosqichda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish o'quvchining kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topishi, o'z-o'zini rivojlantirishi va o'zgaruvchan dunyo sharoitlariga moslashishi uchun zamin yaratadi. Zamonaviy pedagogikada kompetensiyaviy yondashuv bilim, ko'nikma va malakalarni shunchaki egallash emas, balki ularni kutilmagan va muammoli vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyatini nazarda tutadi. Tayanch kompetensiyalar sirasiga kiruvchi kommunikativlik, axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy-fuqarolik, milliy va umummadaniy hamda matematik savodxonlik kabi ko'nikmalar boshlang'ich sinf darsliklari va o'quv dasturlarining o'zagini tashkil etishi lozim. Bu jarayonda an'anaviy "tayyor bilim berish" metodikasidan voz kechib, o'quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantirish, ularda tanqidiy va kreativ fikrlashni uyg'otish zamonaviy yondashuvlarning asosiy talabidir.

Shuningdek, o'qituvchining metodik mahorati va dars jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini, xususan, loyihaviy o'qitish, o'yin texnologiyalari va muammoli ta'lim usullarini tatbiq etishi o'quvchilarda kompetensiyalarning tabiiy ravishda rivojlanishiga

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

xizmat qiladi. Davlat ta'lim standartlari doirasida belgilangan ushbu maqsadlarni amalga oshirishda fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, darsdan tashqari faoliyat bilan o'quv jarayonini integratsiyalash orqali bolada mas'uliyat, jamoada ishlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kun pedagogikasining eng dolzarb vazifasidir. Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinflarda tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish barobarida, amaliyotda qo'llanilayotgan samarali yondashuvlarning metodik ahamiyati yoritib beriladi.

Boshlang'ich ta'limning mazmuni kompetensiyaviy yondashuvga asoslanishi o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida bilimlar zaxirasini amaliy faoliyatga ko'chirish imkonini beradi va bu jarayonning nazariy asosi o'quvchida mustaqil ravishda bilim olish hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmasini tarbiyalashga yo'naltiriladi. Tayanch kompetensiyalarning birinchi va eng muhim yo'nalishi bo'lgan kommunikativ kompetensiya boshlang'ich sinf o'quvchisida ona tili va o'qish savodxonligi darslari orqali shakllanib, u nafaqat savodli yozish yoki o'qishni, balki muloqot jarayonida o'z fikrini mantiqiy, izchil va ijodiy bayon etishni, jamoada ishlashda boshqalarni tinglash va tushunish qobiliyatini nazarda tutadi. Shu bilan birga, axborot bilan ishlash kompetensiyasi hozirgi raqamli davrda alohida ahamiyat kasb etib, u kichik maktab yoshidagi bolalarda darsliklardan, atrofdagi olamdan va media resurslardan kerakli ma'lumotlarni saralash, ularni tahlil qilish va o'z ehtiyoji uchun foydalana olish malakalarini tarkib toptirishni talab etadi. O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi esa o'quvchining o'z qiziqishlarini anglash, xatolar ustida ishlash va o'quv faoliyatini rejalashtirish kabi meta-bilish qobiliyatlari bilan bog'liq bo'lib, bu dars jarayonida reflektiv metodlar va o'z-o'zini baholash usullari orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy yondashuvlar doirasida matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish kompetensiyasi ham muhim o'rin tutib, u o'quvchida kundalik hayotdagi oddiy hisob-kitoblarni bajarishdan tortib, tabiat hodisalarini kuzatish va ularning sabab-oqibat aloqalarini tushunishgacha bo'lgan tahliliy fikrlashni shakllantiradi. Ta'lim jarayoniga STEAM texnologiyalarining tatbiq etilishi, loyihaviy o'qitish uslubi va muammoli vaziyatlar asosidagi darslar o'quvchida bu kompetensiyalarni alohida emas, balki yaxlit tizim (fanlararo bog'liqlik) holatida rivojlanishini ta'minlaydi. Masalan, "Tabiatshunoslik" darsida olingan ma'lumot "Matematika" darsida hisob-kitob qilinishi yoki "Tasviriy san'at" darsida vizuallashtirilishi bolada dunyoning bir butunligi haqidagi tasavvurni shakllantirib, uning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, tayanch kompetensiyalar boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun shunchaki o'quv natijasi emas, balki uning jamiyatdagi samarali faoliyatini kafolatlovchi hayotiy asbob-uskunalar majmuasidir.

Boshlang'ich ta'limda tayanch kompetensiyalar va ularni shakllantirish metodikasi

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Kompetensiya turi	Maqsadi va nazariy ahamiyati	Amaliy ko‘rinishi (o‘quvchi nima qila oladi?)	Zamonaviy yondashuv va metodlar
Kommunikativ kompetensiya	Jamiyatda muloqotga kirishish, o‘z fikrini tushunarli bayon etish va jamoada ishlash qobiliyati.	O‘z fikrini og‘aki va yozma bayon etadi, lug‘at boyligidan o‘rinli foydalanadi, suhbatdoshini tinglaydi.	Rolli o‘yinlar, "Intervyu" metodi, guruhlarda ishlash, munozara.
Axborot bilan ishlash kompetensiyasi	Ma'lumotlar oqimidan kerakli axborotni ajratish va ularni qayta ishlash malakasi.	Darslik, lug‘at va media-resurslardan foydalanadi, axborotni tahlil qiladi va xulosa chiqaradi.	"Insert" metodi, "Ven diagrammasi", multimedia resurslari bilan ishlash.
O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi	O‘z xatolarini anglash, doimiy o‘rganish va sog‘lom turmush tarziga intilish.	O‘z vaqtini rejalashtiradi, o‘zini-o‘zi baholaydi, mustaqil ravishda qo‘shimcha adabiyotlar o‘qiydi.	"Refleksiya", "O‘z-o‘zini baholash varaqalari", muammoli ta’lim.
Ijtimoiy-fuqarolik kompetensiyasi	Jamiyatda o‘z o‘rnini anglash, qonun va qoidalarga rioya qilish, vatanparvarlik.	Maktab va oila qoidalariga amal qiladi, o‘zaro yordam beradi, milliy qadriyatlarni hurmat qiladi.	Loyihaviy o‘qitish, "Sahnallashtirish", jamoat ishlari va ekskursiyalar.
Milliy va umummadaniy kompetensiya	O‘z xalqi tarixi va madaniyatini bilish hamda san’at asarlarini tushunish.	Milliy qadriyatlarni e’zozlaydi, san’at turlarini farqlaydi, odob-axloq qoidalariga rioya qiladi.	Muzeylarga sayohat, milliy o‘yinlar, badiiy o‘qish kechalari.
Matematik savodxonlik va texnika kompetensiyasi	Kundalik hayotda hisob-kitob qilish va texnika vositalaridan foydalana olish.	Shaxsiy byudjetini rejalashtiradi, o‘lchov asboblariidan foydalanadi, tabiat hodisalarini kuzatadi.	STEAM ta’limi , mantiqiy masalalar, tajriba va kuzatishlar.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining fundamental asosi bo'lib, u bolaning nafaqat akademik o'zlashtirish ko'rsatkichlarini, balki uning murakkab ijtimoiy muhitda o'z yo'lini topa olish qobiliyatini belgilaydi. Nazariy tahlillar va amaliy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ, axborot bilan ishlash va o'z-o'zini rivojlantirish kabi kompetensiyalar o'quvchining ichki salohiyatini yuzaga chiqarishda, ularda mustaqil va tanqidiy fikrlashni uyg'otishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bugungi kunda o'qituvchidan talab etiladigan asosiy vazifa an'anaviy ta'lim metodlaridan voz kechib, dars jarayonini interfaol, muammoli va loyihaviy o'qitish texnologiyalari bilan boyitish, har bir fanni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash orqali kompetensiyalarni fanlararo integratsiya asosida rivojlantirishdan iboratdir. Aynan boshlang'ich ta'limda shakllangan tayanch ko'nikmalar o'quvchining keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli bilim olishini kafolatlaydi va raqobatbardosh shaxs sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida mamlakatimizda ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishning muhim omili hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Mirziyoyev Sh.M.** "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. (Ta'lim islohotlari qismi).
2. **O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori.** "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida". – Toshkent, 2017.
3. **Hasanboeva O. va boshqalar.** "Pedagogika". – Toshkent: "Noshir", 2011. (Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha nazariy asoslar).
4. **Tolipov O., Usmonboeva M.** "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". – Toshkent, 2006. (Kompetensiyaviy yondashuv metodlari).
5. **UNESCO Report.** "Learning: The Treasure Within" (Delors Report). – Paris, 1996. (Tayanch kompetensiyalarning xalqaro standartlari).
6. **"Boshlang'ich ta'lim" jurnali.** – Toshkent, 2023–2024-yillar sonlari. (Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlili).
7. **PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlari materiallari.** (O'quvchilar savodxonligini baholash mezonlari).